

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА
ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВОТА

SOFIA UNIVERSITY
ST. KLIMENT OHRIDSKI
FACULTY OF
EDUCATIONAL STUDIES AND THE ARTS

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВОТА
КАТЕДРА ПО СПЕЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА

Автореферат

на дисертационен труд на тема:

**“Модел за подобряване на социалното
взаимодействие на ученици с аутизъм”**

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ в професионално
направление 1.2. Педагогика – Специална педагогика

Докторант:

Хрисула Антопулу

Научен ръководител:

проф. дпн Милен Замфиров

София, 2024

Съдържание

ВЪВЕДЕНИЕ.....	1
Глава 1. Социално и комуникативно взаимодействие на учениците с аутизъм.....	3
1.1 Аутизъм – неговите измерения и проявление в съвременното общество и образование. ..	4
1.1.1. Обща характеристика на ученика с аутизъм.....	6
1.1.2. Причини за аутизма.....	7
1.1.3.Диагностика на аутизма.....	8
1.1.4. Ученици с аутизъм в обществото. В образователната система: социална активност и комуникация.....	9
1.2 Социални характеристики на учениците с аутизъм.....	10
1.3 Комуникативни характеристики при учениците с аутизъм.....	12
1.4 Стратегии и подходи за подобряване на социалното и комуникативното взаимодействие при учениците с аутизъм.....	14
1.4.1. Етапи на комуникация.....	14
1.4.2. Подобряване на развитието на комуникацията.....	16
1.4.3. Социални умения и взаимодействие на деца с РАС.....	17
1.4.4. Развитие на социални умения.....	18
1.5 Обобщение.....	19
Глава 2: Дизайн на изследването.....	21
2.1.Цел и задачи на изследването.....	20
2.2. Хипотези на изследването.....	21
2.3. Методология и методи на изследването.....	22
Дизайн на изследването.....	22
Процедура.....	23
Измерване.....	25
Настройки и материали.....	26
2.4 Извадка.....	27
Глава 3. Анализ на данните.....	28
3.1. Анализ на данните от наблюдението.....	28
3.2 ASSP анализ на данни.....	29
3.3. Обобщение.....	31

Дискусия.....	33
Заключение.....	34
Приноси.....	34
Приноси с теоретичен характер.....	34
Приноси с практически характер	35
Публикации.....	36

ВЪВЕДЕНИЕ

Феноменът разстройство от аутистичния спектър (РАС) привлича значително внимание поради разпространението му сред различни възрастови групи и дълбокото му въздействие върху социалните и комуникативни способности. Въпреки десетилетия на изследвания, много аспекти на аутизма остават неуловими. Това изследване се стреми и има за цел да обърне внимание на две критични проблемни области в аутистичната общност: социални умения и комуникативно взаимодействие. Тези умения, жизненоважни за значимата социална интеграция, често представляват значителни предизвикателства за хората с аутизъм. Като се фокусира върху теоретични и експериментални методологии, целта е да се разработят стратегии за подобряване на социалните и комуникативни компетенции сред аутистите, като по този начин да се подобри тяхната социална интеграция.

Социалното взаимодействие и комуникативното взаимодействие са основни области, засегнати при разстройство от аутистичния спектър. Това изследване се стреми да допринесе за тези области, улеснявайки постигането на по-добри резултати при ученици с аутизъм в училищни и обществени условия. Въпреки че ранното откриване на аутизъм остава обект на интерес, проучванията са дали неубедителни резултати по отношение на разпознаваеми маркери в ранна детска възраст. Въпреки че някои кърмачета могат да проявяват фини признаци на РАС в социалното и езиковото развитие, променливостта на ранните симптоми усложнява окончателната диагноза.

Лицата с РАС, независимо от вербалната изразителност, срещат постоянни предизвикателства в езика и комуникацията. Въпреки потенциалните вариации в интензивността и проявяването на симптомите, определени характеристики на социалната комуникация и езика продължават да съществуват от детството до зрелостта, разграничавайки индивидите с РАС от техните невротипични връстници. Освен това, симптомите на РАС могат да се проявят още на възраст от 12 до 18 месеца, въпреки че има вариабилност между индивидите.

РАС засяга индивиди в различни демографски групи, като разпространението му е високо сред момчетата, отколкото сред момичетата. Терминът „спектър“ обхваща диапазона от

симптоми, способности и нива на нарушения, наблюдавани при РАС. Комуникационните затруднения при деца с РАС включват забавяне в езиковото развитие, предизвикателства при започване и поддържане на разговори и нековенционална употреба на езика.

Основните характеристики на аутизма - нарушения в социалното взаимодействие, социалната комуникация и социалното въображение - произтичат от дефицити в представянето на психичните състояния. Тези нарушения се проявяват по различни начини, включително трудности при разбирането на комуникацията на другите и предизвикателства при ангажиране в реципрочни социални взаимодействия. Освен това, РАС въздейства върху небуквалното или фигуративното разбиране на речта, което допълнително възпрепятства социалната комуникация.

Въпреки хетерогенността на РАС, основните нарушения остават постоянни при всички индивиди. Разбирането и справянето с тези предизвикателства са от решаващо значение за разработването на ефективни интервенции и насърчаването на социалното и комуникативно израстване на хората с РАС. Като признават сложността на аутизма и възприемат многоизмерен подход, изследователите и практиците могат по-добре да подкрепят разнообразните нужди на хората от аутистичния спектър.

Глава 1. Социално и комуникативно взаимодействие на учениците с аутизъм

Преглед

Областта на изследванията на аутизма се характеризира с постоянна еволюция, белязана от промени в терминологията и преоценки на традиционните дефиниции на свързаните черти. Тъй като разпространението на разстройството от аутистичния спектър (РАС) продължава да нараства, научният интерес в областта се засилва, придружен от повишена обществена осведоменост и загриженост. Проучвания на Pellicano, Dinsmore, & Charman (2014), Pellicano et al. (2018) и Silverman (2011) подкрепят идеята, че нарастващото разпространение на РАС е насърчило международните научни усилия.

Значителното увеличение на разпространението на РАС, документирано от доклада на Мрежата за наблюдение на аутизма и уврежданията в развитието (2012 г.), подчертава необходимостта от по-задълбочено разбиране на разстройството. Различни фактори, включително разширени диагностични критерии, ранна идентификация и повишена осведоменост, допринасят за драматичното нарастване на диагнозите на РАС, както отбелязват Matson & Kozlowski (2011) и Charman (2002), подкрепени от King & Bearman (2011).

РАС поставя сложни предизвикателства в множество области, което налага проактивно планиране за улесняване на плавните преходи между етапите на развитие, особено през годините в училищна възраст (Gangadharan, Bhaumik & Gumber, 2016). Индивидуализираното планиране, съобразено с конкретните нужди, е от съществено значение за максимизиране на резултатите за ученици с РАС (Szidon, Ruppap, & Smith, 2015).

Дефиницията за аутизъм, както е посочена в Енциклопедията по психофармакология (Stolerman & Price, 2015), подчертава постоянните дефицити в социалното взаимодействие, комуникацията и ограничените, повтарящи се модели на поведение. Историческите перспективи, датиращи от работата на Eugen Bleuler и Leo Kanner, проследяват еволюцията на термина „аутизъм“ и концептуализацията му в рамките на невроразвитийните разстройства (Volkmar, 2013; Harris, 2018; Baron-Cohen, 2015).

Появата на термина „разстройства от аутистичния спектър“ (РАС) отразява разпознаването на разнообразната гама от симптоми и предизвикателства, с които се сблъскват лицата от аутистичния спектър (Faras, Al Ateeqi, & Tidmarsh, 2010; Jordan, 2007). РАС обхваща спектър от разстройства, включително аутизъм и синдром на Аспергер, характеризирани се с дефицит в комуникацията, социалното взаимодействие и стереотипно поведение (Newschaffer et al., 2007).

Диагностичната класификация на РАС, както е очертана в Диагностичния и статистически наръчник за психични разстройства (DSM), включва синдром на Аспергер, первазивно разстройство на развитието и аутистично разстройство (Matson, Kozlowski, Hattier, Horovitz, & Sipes, 2012; Mazurek et al., 2017). Освен това DSM-V включва синдрома на Rett и дезинтегративното разстройство в детска възраст в категорията на РАС, отразявайки сложността на диагностичната диференциация (Tsai & Ghazinddin, 2014).

Терминът „наука за аутизма“ обхваща широк спектър от изследователски усилия, насочени към разбиране и справяне със сложността на РАС (Zimmerman, 2008). Този интердисциплинарен подход интегрира наблюдения, хипотези, експерименти и емпирични данни за усъвършенстване на знанията и информиране за основани на доказателства интервенции в областта на изследването на аутизма.

1.1 Аутизъм – неговите измерения и проявление в съвременното общество и образование

Историческият пейзаж на разстройството от аутистичния спектър (РАС) разкрива рязък контраст в подхода към поведенческите, психологическите проблеми и проблемите на развитието при децата. Преди установяването на детската психология и психиатрия като признати специалности, на практиците липсват изчерпателни насоки за работа с такива деца. Институционалната грижа набляга предимно на групови интервенции и контрол на поведението чрез наказателни методи.

Симптомите на РАС обикновено се появяват преди третия рожден ден на детето, въпреки че диагнозата може да се появи по-късно. Смята се, че разпространението на РАС в Обединеното кралство засяга приблизително 1 на 100 индивида, като е забележимо

несъответствието между пола и то е в полза на момчетата. Изследванията показват, че РАС може да бъде диагностицирано още преди третия рожден ден, като се полагат все повече усилия за откриване на признаци дори в ранна детска възраст. В исторически план идентифицирането на аутизма преди ранна детска възраст е било рядко, но през последните години се наблюдава напредък в усилията за ранно откриване. Проучванията изследват ранните признаци на аутизъм, като някои предполагат възможността за откриване на родителски признаци в рамките на 18 месеца след раждането на детето. Въпреки това, ясното разграничаване може да бъде предизвикателство поради сложността на поведението на децата.

Родителите често забелязват симптоми на РАС при децата си още на 18 месеца, което ги кара да потърсят специализирана оценка. Ранната интервенция е от решаващо значение за бъдещото развитие на детето, като потенциални индикатори, включително забавена реч, липса на реакция при извикване на името, ограничен контакт с очите и повтарящи се поведения. Погрешните схващания около РАС изобилстват, включително разпространението му, класифицирането като неврологично разстройство, а не като емоционално, и заблудата за влиянието на родителите върху развитието му. РАС не е лечимо състояние, но ранната намеса и ефективните образователни програми могат значително да повлияят на напредъка на детето.

Основните характеристики на РАС се въртят около социални и комуникационни предизвикателства, като проявите варират според възрастта. Децата в предучилищна възраст могат да проявяват забавена реч, липса на реакция към другите, ограничен интерес към социалното взаимодействие и повтарящи се поведения. Децата в училищна възраст може да имат проблеми с вербалната комуникация, разбирането на небуквален език, ограниченото социално взаимодействие и повтарящото се поведение. Допълнителна терапия, като когнитивно-поведенческа терапия, може да бъде препоръчана за ученици с РАС, особено тези с тежки нарушения в ученето. В класната стая учениците с аутизъм могат да се сблъскат с предизвикателства със социалното взаимодействие, комуникацията и поведението, включително трудности при интерпретирането на социални сигнали, нетрадиционни методи на комуникация и ангажиране в повтарящи се поведения. Разбирането на тези предизвикателства е от съществено значение за ефективна подкрепа и стратегии за интервенция.

1.1.1. Обща характеристика на ученика с аутизъм

Средата както в образователната, така и в домашната среда за хора с аутизъм трябва да дава приоритет на простотата и безопасността. Министерството на образованието на Онтарио (2007) набляга на ефективните комуникационни подходи, пригодени за образователна среда. Тези подходи включват признаване и реципрочни опити за комуникация, организиране на средата за насърчаване на комуникацията, демонстриране на ефективни комуникационни методи, предлагане на подкани и включване на паузи по време на дейностите. В допълнение, Narrower & Dunlap (2001) предлагат стратегии като намеса, медирана от връстници, предходни манипулации и самоуправление.

Аутизмът се описва като разстройство, засягащо различни аспекти на взаимодействието на индивида със заобикалящата го среда, което води до изолация и предизвикателства при социализацията. Хората с аутизъм често изграждат изолирани светове, проявяват минимална загриженост за другите и се ангажират в самотни дейности. Мнозина изпитват самота дори в присъствието на други, което се отразява на академичния им успех и общото благосъстояние (Ashbaugh, Koegel, & Koegel, 2017).

Езиковото развитие при деца с аутизъм често представлява дефицит, като приблизително половината не развиват реч или предлагат само отделни думи и фрази. Другата половина може да проявява нефункционална реч, характеризираща се със специфични модели на дискурс. Децата аутисти често проявяват стереотипни движения и поведението си, които предизвикват голям интерес и поглъщат вниманието им за продължителни периоди. Опитите да се наруши това поведение могат да доведат до интензивни изблици от тяхна страна (Dalakoura, 2013). Стереотипните движения при деца с аутизъм се описват като ритмични, повтарящи се, стабилни по позиция, странни и нефункционални (Gritti et al., 2003). Интелектуалното ниво на децата с аутизъм може да варира в широки граници, от високи нива на интелигентност до тежка умствена изостаналост. Някои може да притежават специални умения, като например по математика или музика, но тези таланти не компенсират комуникационните предизвикателства и трудностите при формирането на емоционални взаимоотношения.

Забележителни способности по математика, изчисления, механични умения, изкуство и музика се наблюдават при някои лица с аутизъм, като всеки десети проявява специално умение (Maes, 2016). Тези стратегии могат да се прилагат по време на индивидуална или групова работа

и могат да бъдат от полза както за ученици с аутизъм, така и за невротипичните им съученици. Включването на невротипични ученици в интерактивен процес на преподаване насърчава максималното усвояване на знания от всички ученици.

1.1.2. Причини за аутизма

Разстройството от аутистичния спектър (РАС) е сложно нарушение в развитието, което обикновено се идентифицира през първите три години от живота на детето. Произтича от неврологични различия, които засягат типична мозъчна функция, оказвайки влияние върху комуникацията, уменията за социално взаимодействие и поведението. РАС обхваща набор от състояния, характеризиращи се с трудности в невербалната комуникация, социални взаимодействия и повтарящи се поведения.

Етиологията на аутизма е многостранна, като генетични, невропсихологични и биологични фактори играят значителна роля. Генетичните изследвания разкриват силен наследствен компонент, като фамилените проучвания показват по-високо разпространение на аутизъм сред братя и сестри на аутисти. Докато специфични гени, отговорни за аутизма, не са идентифицирани, изследванията предполагат сложно взаимодействие на множество гени. Невропсихологичните изследвания показват дефицити в различни области като внимание, памет, език и социално познание сред аутистите. Тези дефицити варират в широки граници, като някои индивиди показват тежки нарушения, докато други имат по-леки затруднения. Освен това лицата от аутистичния спектър често изпитват затруднения повече с обработката на социална информация в сравнение с другите видове информация.

Биологични фактори, включително аномалии в мозъчната структура и функция, също са свързани с аутизма. При лица с аутизъм са наблюдавани структурни аномалии в малкия мозък, темпоралния лоб и други области на мозъка. Неврохимичните изследвания показват повишени нива на серотонин при някои аутисти, което предполага потенциална роля на невротрансмитерните аномалии в етиологията на аутизма. Влиянията на околната среда също допринасят за РАС, като последните изследвания наблягат на взаимодействието между генетичната предразположеност и факторите на околната среда. Разпознаването на различни генетични синдроми, свързани с РАС, подчертава сложността на неговата етиология. РАС обхваща спектър от състояния, вариращи от леки до тежки, включително разстройство от аутистичния спектър, разстройство на Аспергер, дезинтегративно разстройство в детска

възраст и первазивно разстройство на развитието. Диагностичният и статистически наръчник за психични разстройства (DSM-5) ревизира диагностичните критерии за РАС, заменяйки подкатегиите с унифицирана диагноза за разстройство от аутистичния спектър.

Като цяло аутизмът представлява уникални предизвикателства в социалното взаимодействие, комуникацията и поведението. Въпреки продължаващите изследователски усилия, аутизмът остава сложно и многостранно състояние, изискващо цялостно разбиране и подкрепа от различни професионалисти и лица, които се грижат за лицето от аутистичния спектър в различните дисциплини.

1.1.3. Диагностика на аутизма

Проучването, проведено от ирландски екип през 2013 г., има за цел да изследва коефициента на интелигентност (IQ) на деца в предучилищна възраст, диагностицирани с разстройство от аутистичния спектър (РАС). Проучването, включващо 50 деца, показва значителна положителна връзка между пълния коефициент на интелигентност на групата (Full Scale Intelligence Quotient - FSIQ)/коефициента на развитие (Developmental Quotient - DQ) в две различни времеви точки. Резултатите показват увеличение на FSIQ/DQ с течение на времето както за високофункционални ($IQ \geq 70$), така и за ниско функциониращи ($IQ < 70$) подгрупи, като 32% от общата извадка показва клинично значима промяна в FSIQ/DQ от 15 точки или още от Време 1 до Време 2.

Това откритие подчертава значението на оценката на когнитивното функциониране при деца с РАС през предучилищните години. Аутизмът обикновено се проявява преди 3-годишна възраст, като момчетата са по-често засегнати от момичетата. Диагностичните критерии за РАС, както е посочено в DSM-5, включват постоянен дефицит в социалната комуникация и взаимодействие, заедно с ограничено, повтарящо се поведение. Тези дефицити в социалната комуникация и взаимодействие включват предизвикателства в социално-емоционалната реципрочност, дефицити в поведението на невербалната комуникация и трудности при установяване и поддържане на взаимоотношения. Ограничените и повтарящи се модели на поведение включват стереотипни или повтарящи се двигателни движения, настояване на еднаквост, интензивно фокусирани интереси и повишени или намалени реакции към сензорни стимули.

Освен това симптомите на РАС трябва да присъстват в ранния период на развитие и да водят до клинично значимо нарушение в социални, професионални или други ключови области на функциониране. Тези смущения не могат да бъдат обяснени по-добре с интелектуално нарушение или глобално забавяне на развитието, въпреки че РАС и интелектуалното нарушение могат да съществуват едновременно.

1.1.4. Ученици с аутизъм в обществото. В образователната система: социална активност и комуникация

Социалното функциониране на ученици с аутизъм представлява значителни предизвикателства, водещи до социална изолация, ако не се прилагат подходящи мерки за подкрепа. Fontes и Pino-Juste (2022) подчертават значението на обществените действия и повишената социална осведоменост за подобряване на социалното функциониране на учениците с аутизъм, като по този начин се намалява разрушителното поведение и се насърчава цялостното им благосъстояние.

Учениците с аутизъм трябва да се разглеждат и третират като пълноценни личности, изискващи съгласувани усилия от обществото за улесняване на тяхната интеграция. Неприемането на подходящи социални действия за ученици с аутизъм може да доведе до оттегляне, социална изолация, липса на самоувереност, комуникационни затруднения и регресия в социалното и емоционално развитие (Bellini, 2006; Tantam, 2000; Welsh et al., 2001).

От социологическа гледна точка, хората по своята същност са социални същества, чието развитие и функциониране се влияят от външни стимули. Приемането на положителни сигнали от външния свят насърчава по-добро социално функциониране, като съвременните подходи подчертават значителното въздействие на социалните и културни фактори върху живота на индивида (Lloyd, 2011; Umanilo, 2020). Основните социални предизвикателства, пред които са изправени хората с аутизъм, включват трудности при интерпретирането на изражението на лицето, вербалната и невербалната комуникация, разбирането на жестовете, поддържането на зрителен контакт и иницирането и поддържането на социални взаимодействия. Тези предизвикателства възпрепятстват ефективната комуникация и интеграцията в обществото (Jefkins, 1994).

Ефективните стратегии за интервенция са от решаващо значение за подпомагане на социалното развитие на хората с аутизъм. Терапията играе централна роля в посрещането на техните уникални нужди, обхващащи комуникационни умения, социално развитие и управление на поведението (Shenoy et al., 2017). Ранната интервенция е особено важна, тъй като терапията, съобразена с нуждите на индивида, може значително да повлияе на неговите социални и комуникативни способности (Brites, 2020 г.). Терапевтичните интервенции трябва да бъдат многостранни и съобразени със специфичните нужди на всеки ученик. Индивидуализираната подкрепа, включително взаимодействие 1:1 и групови дейности, може да улесни развитието на социални умения (Ros et al., 2011). Терапията трябва да се провежда за продължителен период от време и в позната среда, включваща различни специалисти, съученици и членове на семейството (Krieger et al., 2021).

Налични са широка гама от терапии за подпомагане на социалните и комуникативни нужди на ученици с аутизъм, включително дейности за стимулиране на социално взаимодействие, техники за модифициране на поведението, езикови и комуникационни упражнения, терапии за сензорна интеграция и терапии за слухова практика (Lang et al., 2012; Sinha et al., 2011).

Методът TEACCH, който набляга на структурирана среда за преподаване, също е ефективен за подобряване на социалното функциониране на лицата от аутистичния спектър (Zeng et al., 2021). Като цяло, тези терапевтични подходи имат за цел да подобрят социалното функциониране, да подобрят комуникационните умения и да се справят с неподходящото поведение при учениците с аутизъм.

1.2 Социални характеристики на учениците с аутизъм

Индивидите с разстройство от аутистичния спектър са изправени пред различни социални и комуникационни предизвикателства. Комуникацията, както е описана от Vicker (2009), се описва като социален акт, който по своята същност включва един или повече събеседници. Въпреки това, за учениците с аутизъм, социалното взаимодействие често представлява огромни препятствия. Тези трудности произтичат от неписаните правила, управляващи социалните взаимодействия, които зависят от желанията на събеседниците и конкретните обстоятелства, както е изяснено от Mamas, Daly, Cohen и Jones (2021).

Социалните характеристики, проявени от ученици с разстройство от аутистичния спектър, са многостранни. Те често се борят с разбирането на гледната точка на другите, тълкувайки всичко около тях от собствената си гледна точка. Тази трудност се простира до осъзнаването, че другите притежават уникални идеи, мисли и мотивация. Следователно те могат да тълкуват погрешно социалните знаци и да проявят предизвикателства при поддържането на подходящ зрителен контакт, както подчертават Hadjikhani et al. (2017).

По време на разговор, хората с аутизъм могат да говорят твърде бързо или твърде високо, често не успявайки да останат в темата на разговора и лесно се разсейват от собствените си мисли. Тази тенденция да участват в монолози по предпочитани теми, вместо да общуват с другите, може да попречи на ефективната комуникация. Освен това те могат да проявяват поведения - като говорене на глас със себе си на обществени места, демонстрирайки липса на осведоменост относно социалната целесъобразност.

Допълнителните предизвикателства включват трудности при обръщането на внимание към информацията, когато са силно стимулирани или стресирани, неволно правене на социално неподходящи изказвания и инициране, улесняване и прекратяване на разговор. Индивидите с аутизъм може също да не разбират колко е важно да коригират своя стил на общуване въз основа на техния събеседник и контекста, като често се обръщат към всички индивиди по един и същи начин, независимо от техния социален статус или връзка.

Освен това те могат да срещнат трудности при разбирането на входящите съобщения, което води до нежелание да търсят разяснения. Въпреки тези предизвикателства, хората с аутизъм често се стремят да поддържат положителна представа за себе си, използвайки сложен език, за да прикрият затрудненията си с разбирането. Въпреки това, те могат да прибегнат до лъжа или да участват в повтарящи се въпроси, причинявайки по невнимание социален дискомфорт. Освен това, хората с РАС могат да проявят трудности при разпознаването на измама от другите, както и предизвикателства при дешифрирането на невербални знаци и избора на подходящи стратегии за социална комуникация. Въпреки че могат лесно да разпознаят основните емоции, те често се затрудняват да интерпретират фините изрази или да разберат какво е социално подходящо в дадена ситуация.

В допълнение към предизвикателствата на социалната комуникация, хората с РАС могат да проявят различни характеристики, описани от Vicker (2009). Те включват привидна егоцентричност, предпочитание към конкретни интерпретации, трудности при схващане на по-голямата картина в социалните ситуации и склонност към ритуали и повтарящи се дейности. Те могат също така да демонстрират изключителни умения в определени области, заедно с разстройства на настроението, obsесивно-компулсивни тенденции и сензорна чувствителност. Освен това хората с РАС могат да се сблъскат с предизвикателства във фините двигателни умения, уменията за изпълнителните функции и разбирането, въпреки че показват добра памет за детайли. Тези трудности често налагат защита, подкрепа и надзор за независим живот и заетост. Освен това хората с РАС са уязвими към социално или сексуално насилие, което може да влоши социалната им изолация.

В обобщение, широкото изследване на предизвикателствата на социалната комуникация и свързаните с тях характеристики подчертава сложността, пред която са изправени хората с разстройство от аутистичния спектър. Разбирането на тези предизвикателства е от решаващо значение за осигуряване на ефективна подкрепа, насърчаване на съпричастност и улесняване на значими социални взаимодействия за лица с РАС.

1.3 Комуникативни характеристики при учениците с аутизъм

Комуникативните характеристики на учениците с аутизъм поставят значителни предизвикателства пред специалистите. През последното десетилетие се наблюдава значително увеличение на присъствието на ученици с разстройство от аутистичния спектър (РАС) в класните стаи с пълно включване. Тази тенденция се дължи на прилагането на принципа на нормализиране и повишеното застъпничество от родителите и образователната общност. Доказано е, че интегрирането в училищната среда подобрява взаимодействието с типично развиващите се връстници, като по този начин улеснява развитието на подходящи социални и комуникативни умения.

Изследват се етапите на развитие на комуникацията при бебетата, включително тези с РАС. Докато бебетата с типично развитие напредват през етапите на общуване, бебетата с РАС проявяват различия, като липса на жестове, имитация на звуци и липса на зрителен контакт.

Докато напредват в локутивния етап, децата с РАС могат да демонстрират ограничена устна реч, като често я използват за специфични цели като отправяне на молби или стереотипно повтаряне на фрази. Моделите на поведение и използване на езика, наблюдавани при деца с РАС, включват повтарящ се или ригиден език, ехолалия, тесни интереси и изключителни способности. Ехолалията, характеризираща се с повтаряне на думи или фрази, се разглежда като средство за социално взаимодействие сред децата с РАС. Освен това, децата могат да проявяват песенна реч, да използват стандартни фрази и да демонстрират напреднали способности в специфични области на интерес.

Неравномерното езиково развитие е често срещана черта сред децата с РАС, като някои показват забележителен речник по определени теми, но се борят с прагматичните умения. Лошите умения за невербален разговор, включително трудности с жестове и поддържане на зрителен контакт, допълнително възпрепятстват комуникацията. Стратегиите за интервенция, като например обучението по Milieu, са показали обещание за подобряване на комуникативните умения при деца с РАС. Участието на родителите и лицата, които се грижат за тях, в програмите за лечение е от решаващо значение за техния успех, тъй като те играят важна роля в ежедневието на детето. За постигане на оптимални резултати се набляга на ранното откриване на комуникативните дефицити и намесата от специалисти по езикова реч. Целите на лечението могат да варират от преподаване на основни речеви и езикови умения до използване на алтернативни методи за комуникация при невербални деца

Изследователските инициативи, като програмата за Центрове за изследване на аутизма, имат за цел да разкрият причините за РАС и да разработят ефективни начини за справяне. Проучванията се фокусират върху различни аспекти, включително надеждни оценки на забавянето на речта и езика, влиянието на родителите върху резултатите от лечението и иновативни подходи за подобряване на комуникацията. Тази глава завършва с подчертаване на фините комуникативни характеристики на индивидите с РАС, като подчертава необходимостта от осъзнаване и изследователски усилия за подобряване на разбирането и разработване на ефективни начини за справяне. Развиващата се перспектива за езикови дефицити при РАС, както е отразено в Диагностичния и статистически наръчник за психични разстройства (DSM-5), подчертава значението на фокусирането върху комуникацията в изследванията на аутизма.

1.4 Стратегии и подходи за подобряване на социалното и комуникативното взаимодействие при учениците с аутизъм

Хората с разстройство от аутистичния спектър (РАС) често срещат предизвикателства в социалните взаимодействия и ежедневните си дейности. Някои аутисти изпитват забавяне в езиковото развитие или може изобщо да не използват реч, което налага използването на алтернативни методи за комуникация. Комуникацията обикновено се класифицира на вербални и невербални форми. Невербалната комуникация, която включва жестове, изражения на лицето, контакт с очите и език на тялото, е особено важна за хората от аутистичния спектър поради трудности с вербалната комуникация. Невербалните знаци позволяват на хората с аутизъм да предават съобщения и да изразяват своите нужди, емоции и намерения. Разпознаването и разбирането на невербалната комуникация е от съществено значение за ефективното взаимодействие и подкрепата на хората с РАС при навигиране в социална среда и взаимоотношения.

1.4.1. Етапи на комуникация

Етапите на комуникация при индивиди с разстройство от аутистичния спектър (РАС) са от решаващо значение за разбирането на способността им да взаимодействат с другите и да предават съобщения. Тези етапи включват преднамерена и целенасочена комуникация.

1. **Преднамерена комуникация:** На този етап хората с РАС могат да участват в действия или поведения, без да възнамеряват да взаимодействат с другите.
  - Подкатегиите включват:
    - **Рефлексна комуникация:** Ограничено рефлексно поведение без ясно намерение.
    - **Реактивна комуникация:** Реагиране на стимули от околната среда с поведение, което може да бъде интерпретирано от другите.
    - **Проактивна комуникация:** Въздейства върху околната среда за общуване, показвайки различни вокализации и разбирайки изражението на лицето и тона на гласа.
2. **Целенасочена комуникация:** Този етап включва умишлени опити за предаване на съобщения на другите.

Подкатегиите включват:

- **Примитивна комуникация:** Инициране на преднамерена комуникация чрез действия, които могат да бъдат разбрани от тези, които са запознати със ситуацията.
- **Конвенционална комуникация:** Придобиване на формализирани комуникационни умения, разбиране на стойността и значението на думите и подобряване както на рецептивната, така и на експресивната комуникация

Преходът от преднамерена към целенасочена комуникация е предизвикателство за хората с РАС, повлиян от тежестта на състоянието и свързаните с него фактори. Според програмата Hanen (Hanen Programme), етапите на преднамерената комуникация включват:

1. **Етап на собствения дневен ред:** Самовглъбено поведение, използващо главно преднамерена комуникация..
2. **Етап на заявител:** Комуникиране на основни нужди и желания за привличане на вниманието на другите.
3. **Етап на ранен комуникатор:** Питане за неща, използване на ехо език и постепенно въвличане в двупосочно взаимодействие.
4. **Етап на партньор:** Използване на речта за провеждане на прости разговори в позната среда, но може да се бори в стресови или непознати ситуации, връщайки се към повтарящи се фрази.

Разбирането на тези етапи е от съществено значение за подпомагане на хората с РАС в развитието на техните комуникационни умения и ефективно взаимодействие с другите.

1.4.2. Подобряване на развитието на комуникацията

Националното дружество за аутисти предоставя различни техники за подпомагане на деца с разстройство от аутистичния спектър (РАС) в развитието на говорни, езикови и социални комуникационни умения:

1. **Следвайте тяхното ръководство:** Насърчавайте детето, като се занимавате с дейности, които привличат вниманието му, позволявайки му да прави избор и да прекратява дейностите, когато реши. Използвайте подходящи думи, за да придружите невербалните сигнали, като „достатъчно“ или „спри“.

2. **Ранните етапи:** Когато детето започне да говори, използвайте отделни думи, за да общувате, като посочвате предмети, докато използвате правилната дума, за да я свържете с обекта.
3. **Използвайте разширения:** Постепенно въведете допълнителна информация в отговор на комуникацията на детето, предоставяйки повече контекст или подробности.
4. **Вземете време за комуникация:** Вместо незабавно да помагате на детето със задачите, попитайте го дали има нужда от помощ два пъти, давайки му шанс да съобщи своите нужди.
5. **Бъдете лице в лице:** Поддържайте взаимодействие лице в лице, за да наблюдавате изражението на лицето, което помага за разбирането на интересите на детето.
6. **Имитирайте:** Копирайте действията и думите на детето, за да насърчите комуникацията, като започнете със сензорно поведение и преминете към вербална комуникация.
7. **Опитайте с жестове и визуални опори:** Използвайте жестове като кимане или поклащане на глава, за да кажете „да“ или „не“, и използвайте визуални помощни средства като картини или карти с реплики, за да подобрите разбирането.
8. **Дайте обратна връзка:** Награждавайте опитите на детето да общува и отправяйте похвали или коментари за техните постижения, за да подсилите усилията за комуникация.
9. **Посочете причини за общуване – Насърчавайте исканията:** Създайте среда, богата на дейности, които мотивират детето да общува, като поставяне на желани предмети извън обсега или предоставяне на играчки, които изискват помощ, за да работят.
10. **Намерете възможности за взаимодействие:** Дори когато детето изглежда незаинтересовано, продължете да търсите възможности за комуникация и взаимодействие, като използвате различни техники.
11. **Използване на подкрепи за усилваща и алтернативна комуникация (Augmentative and Alternative Communication - AAC):** AAC включва инструменти, устройства и стратегии за общуване на невербални лица, което изисква оценка от

специалисти за определяне на най-подходящите опции въз основа на нуждите и способностите на индивида.

Тези техники имат за цел да подкрепят децата с РАС в развиването на техните комуникационни умения, улеснявайки взаимодействието и участието в различни дейности.

1.4.3. Социални умения и взаимодействие на деца с РАС

Децата с разстройство от аутистичния спектър (РАС) проявяват различни предизвикателства в социалните умения, включващи комуникация чрез невербални средства, социално взаимодействие и способността за създаване и поддържане на взаимоотношения. Някои често срещани социални характеристики, наблюдавани при индивиди с РАС, включват трудности със зрителния контакт, разбирането на другите, реагирането към другите и разбирането на подходящи социални конвенции. Освен това, те могат да се борят с управлението на конфликти, показването на подходящи емоции, споделянето на емоции и предмети и иницирането на приятелства. Социалните умения са от решаващо значение за хората с РАС, тъй като насърчават положителни резултати като приятелства и щастие и подобряват участието в групи и общности. Специалистите разработват цялостен инструмент за предоставяне на информация за социалните умения от семейства, учители и експерти, с цел ефективно интегриране на деца с аутизъм в общността. Освен това социалните умения се считат за критични за успеха през 21 век, като включват способности като състрадание, емпатия, работа в екип и работа в създаване на приятелства.

Взаимодействието играе жизненоважна роля в развитието на децата, както типично развиващите се, така и тези с РАС. Въпреки това, децата с РАС често срещат трудности при започването, реагирането и поддържането на взаимодействия или разговори. Дефицитите в социалното взаимодействие са очевидни от ранна възраст, характеризиращи се с липса на плач за внимание, избягване на зрителен контакт, съпротива срещу физически контакт и безразличие към търсене на родителски контакт.

Отрицателните преживявания от минали социални взаимодействия могат да доведат до повишена тревожност и стрес при индивидите с РАС, оказвайки влияние върху способността им да разбират и използват ефективно вербалния език. Учителите, работещи с деца с РАС в специализирани звена или масови училища, трябва да бъдат внимателни към техните

комуникационни нужди и трудности, като гарантират, че социалните и комуникационни умения се практикуват и преподават последователно.

Социалните умения са основни за хората с РАС, за да се ориентират в социалните взаимодействия и да насърчават смислени взаимоотношения. Разбирането и справянето с техните уникални социални предизвикателства са от съществено значение за насърчаване на тяхната интеграция и участие в различни социални среди.

1.4.4. Развитие на социални умения

Индивидите с разстройство от аутистичния спектър (РАС) често се борят да научат и да се ориентират в социалните взаимодействия, като разчитат на предположения, за да разберат социалните норми. Развитие на социални умения за хора с РАС включва няколко ключови елемента: подобряване на езиковите и когнитивните способности, постигане на положителни социални резултати като щастие и приятелство, подпомагане на сензорната и комуникационна интеграция, фокусиране върху вниманието и времето и практикуване на социални умения в реални условия с директно насочване.

Различни професионалисти, включително социални педагози, клиницисти, логопеди, учители, психолози и терапевти, играят решаваща роля в преподаването на социални умения на хора с РАС в различни среди като дом, общност и училище. Груповите интервенции за социални умения са особено ценни, тъй като предоставят възможности за практикуване на нови умения в контекст, който насърчава социалното взаимодействие.

Ефективните групови интервенции за социални умения трябва: да превеждат абстрактни социални концепции в конкретни действия, да предлагат предсказуемост и структура, да насърчават партньорството и сътрудничеството, да адаптират езиковата сложност към индивидуалните нужди, да повишават самочувствието и самосъзнанието и да предоставят множество възможности за практикуване на умения за улесняване обобщение в ситуации от реалния живот.

Ключовите елементи за успешни интервенции в социалните умения включват привеждане в съответствие с целите на РАС и следване на последователен, прогресивен дизайн. Ефективните стратегии за насърчаване на социални умения включват групи за социални умения, социални истории, основно обучение за реагиране, обучение от връстници,

инструкции, насочени към възрастни, и визуални скриптове. Интервенциите, базирани на обучение на връстници и мрежа от връстници, показват обещаващи резултати в насърчаването на положителни социални резултати при деца с РАС.

1.5 Обобщение

Състоянието на аутизма представлява многостранни предизвикателства от различни гледни точки, изискващи задълбочена подготовка и опит от всички участващи специалисти, включително педагози, терапевти и лица, които се грижат за тях. Докато малките деца с аутизъм може да проявяват предпочитания към самотни дейности, развитието на смислени приятелства става все по-решаващо, когато хората преминават в юношеска и зряла възраст. Установяването на социални връзки изисква значително време и усилия за хората с разстройство от аутистичния спектър (РАС), което подчертава значението на започването на развитие на социални умения от ранна възраст.

Средните и гимназиалните години, както и работното място за възрастните, могат да представляват значителни предизвикателства поради разпространението на тормоза сред хората с аутизъм. Култивирането на приятелства служи като защитен фактор срещу тормоза, подчертавайки значението на насърчаването на социални връзки. Истинските приятелства се градят върху споделени интереси, взаимно доверие и взаимно споделяне на мисли и чувства. Въпреки това, хората с аутизъм могат да се сблъскат с трудности при навигирането в социалните взаимодействия, особено при разпознаването на подходящи граници и норми за комуникация.

Процесът на създаване на приятели се простира отвъд обикновеното харесване, вместо това се върти около споделени интереси и преживявания. Въпреки че хората с аутизъм често имат интензивни интереси в определени области, намирането на други, които споделят тези страсти, може да бъде предизвикателство. Участието в клубове, обществени събития или онлайн форуми, свързани с нечий специални интереси, може да улесни формирането на значими връзки.

Самозастъпничеството играе решаваща роля в навигирането на социалните взаимодействия за хората с аутизъм. Комуникирането на лични предпочитания и граници

позволява на лицата с типично развитие да разберат по-добре и да се приспособят към уникалните нужди на тези с РАС. Грешната комуникация, произтичаща от различията в неврологията, допълнително подчертава значението на изричното обръщане към социалните нюанси и скритите социални правила, наричани колективно „скритата учебна програма“.

Приспособяването на интервенции и стратегии за подкрепа, за да се приведат в съответствие с индивидуалните личности и нужди на хората от аутистичния спектър, е от първостепенно значение. Чрез предоставяне на възможности за социални преживявания, насърчаване на самозащитата и изясняване на социалните конвенции, хората с аутизъм могат да подобрят своите социални умения и да създадат значими връзки с другите. В крайна сметка, насърчаването на подкрепяща и приобщаваща среда, която почита разнообразието, е от съществено значение за насърчаване на благосъстоянието и социалната интеграция на хората с аутизъм.

Глава 2. Дизайн на изследването

2.1. Цел и задачи на изследването

Настаняването на ученици с (РАС) в приобщаващи образователни среди е широко застъпено като средство за повишаване на социалната ангажираност с връстниците. Изследванията обаче показват, че по-голямата част от тези взаимодействия често се улесняват и ръководят от учители или помощници на учителите. Децата с аутизъм, характеризиращи се със социален и комуникационен дефицит, демонстрират ограничено участие в дейности на връстници, без да са подканени от образователния персонал.

Тези констатации подчертават недостатъчността на приобщаващите настанявания за насърчаване на спонтанни социални взаимодействия между ученици с РАС и техните

връстници. Без подходяща намеса, хората с аутизъм са изложени на риск от отхвърляне от връстници и социална изолация дори в приобщаваща среда.

Основната цел на това изследване е да проучи дали програмата за интервенция, базирана на структурирани групи за игра (Structured Play Groups - SPG), може да подобри социалните и комуникативни взаимодействия на избрани ученици на възраст от 5 до 6 години, диагностицирани с РАС в Гърция.

За постигането на тази цел са определени следните изследователски задачи:

1. Оценка на ефективността на интервенцията чрез данни от наблюдение: Първата задача е да се оцени цялостната ефективност на интервенцията на SPG чрез анализиране на данни от наблюдение, събрани по време на сесии за свободна игра в определената игрова среда. Тази цел се стреми да измери промените в честотата и качеството на социалните взаимодействия, проявени от деца с РАС след интервенцията.

2. Оценка на въздействието на интервенцията с помощта на профил на социалните умения за аутизъм (Autism Social Skills Profile - ASSP): Втората цел се фокусира върху оценката на въздействието на интервенцията на SPG върху деца с РАС чрез промени в резултата преди и след интервенцията в профила на социалните умения за аутизъм (ASSP). С тази цел трябва да определи количествено подобренията в специфични социални умения и поведение, свързани с РАС преди и след участие в структурирани групи за игра.

2.2. Хипотези на изследването

Нулева хипотеза (H₀): Избраните деца с РАС няма да покажат статистически значимо подобрение в тяхното социално и комуникативно взаимодействие след прилагането на програма за интервенция на SPG в училищна среда.

Алтернативна хипотеза (H₁): Избраните деца с РАС ще покажат статистически значимо подобрение в тяхното социално и комуникативно взаимодействие след прилагането на програма за интервенция на SPG в училищна среда.

2.3. Методология и методи на изследването

Целта на това изследване е да се оцени ефективността на програма за интервенция на SPG към социалното и комуникативно взаимодействие на деца, диагностицирани с РАС в училищна среда.

Дизайн на изследването

Изследователският дизайн, използван в това проучване, е многократен базов дизайн за участниците. Този експериментален подход е особено подходящ за изследване с един субект, тъй като позволява изследване на промените в поведението във времето в отговор на интервенция, без да се налага обръщане към поведението преди интервенцията. Многобройните базови дизайни са широко признати като един от най-популярните типове дизайни в приложните аналитични изследвания на поведението поради тяхната ефикасност при демонстриране на причинно-следствени връзки между интервенции и промени в поведението.

Предимството на използването на множество базови дизайни се крие в способността им да демонстрират ефектите от интервенцията върху целевото поведение, докато интервенцията се прилага. За разлика от реверсивните дизайни, които изискват реверсиране на придобитите умения до нивата преди интервенцията, множество базови дизайни не изискват такива реверси. Това е полезно както на практика, когато обръщането на придобитите умения не е осъществимо, така и от етична гледна точка, когато може да е морално съмнително да се стремим към обръщане на поведението.

Процедура

В това изследване многократният базов дизайн на участниците се състои от три фази: базова линия, интервенция и поддръжка. Базовите данни са събрани за всеки участник, за да се установи стабилно базово ниво на целевото поведение. След събирането на базови данни започна фазата на интервенция, по време на която е приложена интервенцията на структурираните групи за игра (SPG).

Тази интервенция има за цел да насърчи социалните и комуникативните взаимодействия сред децата с разстройство от аутистичния спектър (РАС) чрез улесняване на структурирани сесии за игра. Фазата на интервенция е последвана от фаза на поддръжане, проведена за оценка на устойчивостта на ефектите от интервенцията във времето. По време на всяка фаза са събрани

данни чрез 10-минутни наблюдения на целевото поведение. Наблюденията се извършват по време на сесии за свободна игра, които се провеждат веднъж седмично в края на учебния ден. Участниците присъстват на тези сесии заедно с типично развиващи се връстници, които им помагат по време на фазата на интервенция.

Интервенционните сесии се провеждат два пъти седмично, всяка с продължителност приблизително 30 минути. Преди всяка сесия типично развиващите се връстници преминават обучение по програмата SPG, за да осигурят ефективно прилагане. Изследователският екип наблюдава отблизо сесиите, като предоставя подкрепа и насоки при необходимост.

По време на проучването е получено съгласие както от родителите на децата с РАС, така и от типично развиващите се връстници, участващи в интервенцията. Освен това са предоставени подробни разяснения на всички участващи заинтересовани страни, включително учители и родители, за да се осигури яснота по отношение на целите, процедурите и продължителността на изследването.

Като цяло изследователският дизайн, използван в това проучване, позволява систематична оценка на ефективността на интервенцията на SPG за насърчаване на социални и комуникативни взаимодействия сред деца с РАС. Чрез използване на многократен базов дизайн сред участниците, проучването има за цел да установи причинно-следствени връзки между интервенцията и наблюдаваните промени в поведението, допринасяйки ценни прозрения в областта на приложния анализ на поведението.

Структурирани групи за игра (Structured Play Groups – SPG)

Интервенцията на структурираните групи за игра (Structured Play Groups - SPG), използвана в това изследване, е добре установен подход, основан на доказателства, насочен към подобряване на различни резултати, включително социални, комуникационни, поведенчески и академични умения, сред ученици в училищна възраст с разстройство от аутистичния спектър (РАС). SPG са предназначени за малки групи деца, включващи деца с РАС и типично развиващи се връстници. Ключовите характеристики на SPG включват последователно време за срещи, определени пространства за игра и използване на основани на доказателства практики от страна на фасилитаторите за насърчаване на използването на целеви умения от учащите с РАС.

Въведение в интервенцията

Програмата SPG, приложена в това изследване, обхваща продължителност от 12 седмици до една година, като сесиите се провеждат два пъти седмично и продължават между 30 до 60 минути всяка. Съотношението на децата с РАС към типично развиващите се връстници варира от 1:2 до 2:3, което осигурява достатъчно възможности за социално взаимодействие и развитие на умения. Задължително е да се изберат подходящи връстници за програмата, характеризиращи се с добри социални и подходящи за възрастта умения за игра, по-високи комуникативни способности, положително взаимодействие с деца с РАС и желание да се съобразяват с инструкциите и предложенията на фасилитаторите.

Интервенцията е структурирана около теми за игра и дейности, съобразени с интересите и уменията на участниците с РАС. Темите за игра включват социо-драматична игра, схеми за игра на сгради/конструкции, социални или интерактивни игри и музикални или двигателни дейности. Ролите се разпределят както на деца с РАС, така и на типично развиващи се връстници, като фасилитаторите предоставят инструкции и подкрепа преди всяка сесия. Рутините са установени, за да осигурят предсказуемост и да сведат до минимум стреса за деца с РАС, които могат да намерят промените и преходите предизвикателни.

Интервенцията SPG започва с въвеждаща фаза, по време на която участниците се запознават с целите и структурата на програмата. Темите за игра се избират въз основа на наблюдения и информация от учителите, а на участниците се присвояват специфични роли за всяка сесия. За всяка сесия се следва обща рутина, включително начални и заключителни последователности, които насърчават социалното взаимодействие и сътрудничество.

Две теми за игра са избрани за интервенцията: „Градивни блокове (Building Blocks)“ и „Ресторант (Restaurant)“. В темата за „Градивни блокове“, участниците си сътрудничат за изграждане на модели, използвайки набори от градивни блокове, поемайки роли като инженер, строител и доставчик. Фасилитаторът наблюдава дейността и постепенно намалява участието, докато участниците придобиват независимост. В темата „Ресторант“, участниците поемат роли като готвач, сервитьор и клиент, участвайки в дейности, свързани с приготвянето и обслужването на храна. Ролите се коригират в зависимост от размера на групата, за да се осигури оптимално участие и ангажираност.

Като цяло, интервенцията SPG осигурява структурирана и подкрепяща среда за деца с РАС да практикуват и развиват социални и комуникативни умения, докато участват в приятни

дейности. Чрез ръководена игра и взаимодействие с типично развиващи се връстници, участниците имат възможност да подобрят способността си да общуват ефективно, да си сътрудничат с другите и да се ориентират в социални ситуации, като в крайна сметка насърчават по-голямо социално включване и участие.

Измерване

Измерването, използвано в това проучване, включва диагностични скрининги, оценки на подбор от връстници и зависими мерки, насочени към оценка на промените в социалното функциониране сред участниците с разстройство от аутистичния спектър (РАС) след интервенцията на структурирани групи за игра (SPG).

Диагностичен скрининг:

Скрининг за аутизъм: Въпросникът за социална комуникация (Social Communication Questionnaire - SCQ) е използван като инструмент за скрининг за оценка на симптомите на РАС при деца на възраст 4 години и по-големи. SCQ се попълва от родителите и се състои от 40 елемента, фокусирани върху поведението, наблюдавано през последните три месеца. Той демонстрира висока чувствителност и специфичност в извадки от деца без интелектуални нарушения, което го прави ценен инструмент за изключване на РАС при типично развиващи се връстници.

Избор на връстници: Контролният списък за избор на връстници на SPG е използван за оценка на социалните и комуникационни умения на типично развиващите се връстници и техните взаимодействия с връстници с РАС. Контролният списък, разработен от ресурсите и модулите за фокусирана интервенция на аутизма (Autism Focused Intervention Resources & Modules - AFIRM), улеснява избора на подходящи връстници за участие в интервенцията на SPG.

Зависимо измерване:

Скали за оценка на поведението: Профилът на социалните умения за аутизъм (Autism Social Skills Profile - ASSP) е използван за измерване на социалното функциониране при деца и юноши с РАС на възраст от 6 до 18 години. Тази скала за оценка, попълнена от учители, болногледачи или други възрастни, запознати с оценяваните лица, включва 49 елемента, свързани с различни социални поведения и умения. Предоставя резултати за общо социално

функциониране и подскали за социална реципрочност, социално участие/избягване и вредно социално поведение.

Наблюдение: Разработена е система за наблюдение за измерване на въздействието на интервенцията на SPG върху социалното и комуникативното взаимодействие на участниците с РАС. Тази система използва 15-секунден интервален метод за записване, за да улови непредвидена социална ангажираност, дефинирана като вербални или невербални опити за изразяване на комуникативно намерение, включващо както социална инициация, така и отговор. Наблюдаваното специфично поведение включва присъединяване към игрови дейности, искане на информация или помощ, използване на жестове, задаване на въпроси, даване или споделяне на предмети, показване на положителен физически контакт и реагиране на опитите на връстниците да инициират взаимодействие.

Настройки и материали

Проучването се провежда в определени зони за игра в рамките на детските градини, осигурявайки последователна и достъпна среда за интервенционни сесии. Зоните за игра са оборудвани с играчки, благоприятни за споделена и социодраматична игра, избрани въз основа на техния интерактивен потенциал и съответствие с темите на интервенцията. Сесиите се провеждат два пъти седмично по 30 минути всяка, което позволява достатъчно време на участниците да се включат в структурирани игрови дейности, предназначени да насърчават социалното взаимодействие и комуникационните умения.

2.4 Извадка

В проучването са участвали три деца от детската градина, диагностицирани с разстройство от аутистичния спектър (РАС), на възраст от 5 до 6 години. Те са напълно включени в общообразователните класни стаи в южна Атика, Гърция. Всяко дете има официална диагноза РАС от педиатри или регистрирани детски психиатри и показва значителни социални и комуникационни дефицити.

Георгиос:

1. **Възраст:** 5 години и 5 месеца.

2. **Диагноза:** Получена диагноза РАС на 4 години и 6 месеца.

3. Характеристики: Поддържа нестабилен зрителен контакт, отговаря положително на въпроси, бори се с прекъсвания на рутините, има затруднения с разпознаването на емоции и се сблъсква с предизвикателства при обработката на визуални социални сигнали.

Катерина:

1. **Възраст:** 5 години и 3 месеца.

2. **Диагноза:** Диагностицирана с аутизъм на 4 години и 10 месеца.

3. **Характеристики:** Способна да говори с пълни изречения със забавена ехолалия, ангажирана в самотни дейности в училище, участва в социален диалог с подкани, но избягва да споделя подробности за отношенията си с връстници.

Димитрис:

1. **Възраст:** 5 години и 8 месеца.

2. **Диагноза:** Получил диагноза РАС на 3 години и 4 месеца.

3. **Характеристики:** Проявява леко изоставане в речника и езика, трудно поддържа зрителен контакт и отговаря на въпроси за него, рядко започва разговори и често говори тихо.

Глава 3. Анализ на данните

3.1. Анализ на данните от наблюдението

Въз основа на анализа на данните от наблюдението, ефективността на интервенцията на структурираните групи за игра (SPG) върху деца с разстройство от аутистичния спектър (РАС) е оценена по време на периода на свободна игра в определената среда. Използван е многократен базов дизайн за участниците и са събрани данни от наблюдения по време на базовата линия, фазите на интервенция и поддръжката. За да се анализира ефективността на интервенцията, е извършена визуална проверка на графичните представяния на данните, което е често срещан подход при изследване на дизайна на единичен случай. Освен това е изчислен процентът на

непрекъснати данни (percentage of non-overlapping data PND). PND е метод за синтезиране на литература с единични случаи, осигуряващ количествена мярка за ефекта от лечението. Диапазоните на интерпретация за силата на резултата от ефекта на лечението с помощта на PND са както следва:

PND	
0 – 50%	Неефективно
50 – 70%	Под въпрос
70 – 90%	Ефективно
90% +	Много ефективно

Средната социална ангажираност за участниците е 19,78% от базовите интервали, 31,33% от интервалите на интервенция и 29% от интервалите за поддръжка.

Въз основа на анализа на данните на отделните участници:

Георгиос: Присъствието му е 91,67%. Неговата социална ангажираност е отбелязана в 23% от базовите интервали, 41% от интервалите на интервенция и 43% от интервалите на поддръжка. PND е изчислено на 90,91% между базовата линия и фазите на интервенция и 100% между базовата линия и фазите на поддръжка, което показва много ефективно лечение. Графичното представяне на Георгиос също илюстрира тези резултати.

Катерина: Присъствието ѝ е 100%. Нейната социална ангажираност се наблюдава при средно 22% от базовите интервали, 32,08% от интервалите на интервенция и 19% от интервалите за поддръжка. Нейният PND е 58,33% между изходното ниво и фазите на интервенция, което показва съмнителни ефекти за социална ангажираност от изходното ниво до интервенцията. Нейният PND между изходната и поддържащата фаза е 0%, което показва липса на ефект от лечението. Графичното представяне за Катерина също илюстрира тези резултати.

Димитрис: Присъствието му е 87,5%. Неговата социална ангажираност се наблюдава в средно 14,33% от базовите интервали, 20,90% от интервалите по време на фазата на интервенция и 25% от интервалите за поддръжка. Установено е, че PND за Димитрис е 80% между изходната линия и фазите на интервенция и 75% между изходната линия и фазите на

поддържане. Тези резултати показват ефективно лечение. Графичното представяне на Димитрис също илюстрира тези резултати.

Като цяло е установено, че приложената програма за интервенция е ефективна за подобряване на социалната ангажираност на ученици с РАС по време на периода на свободна игра. Резултатите на Катерина обаче варират, показвайки съмнителни ефекти от интервенцията. Въпреки това изследователската цел за оценка на ефективността на интервенцията е изпълнена въз основа на събраните данни.

3.2 ASSP анализ на данни

В анализа на данните от резултатите от ASSP за оценка на цялостната ефективност на избраната SPG интервенция върху деца с ASD, измерена чрез преди и след (количествени) промени в резултата на профила на социалните умения за аутизъм (Autism Social Skills Profile - ASSP).

	Общо	Социална реципрочност	Социално участие/избягване	Вредни социални поведения
Преди интервенцията	105.33	43.67	25	27.33
След интервенцията	118	51.33	28	29

Резултатите показват, че средно участниците са подобрили общото си социално функциониране и специфични аспекти на социалните умения, по-специално социалната реципрочност и социалното участие/избягване, след намесата на SPG. Въпреки това, не се наблюдава значителна промяна във вредното социално поведение. Графичните изображения за всеки участник (Георгиос, Катерина и Димитрис) също илюстрират тези подобрения. Като цяло

констатациите показват, че интервенцията на SPG има положително въздействие върху социалните умения на децата с PAC.

SPSS анализ

Анализът на SPSS, извършен за всяка подскала от профила на социалните умения за аутизъм (ASSP) и общите резултати за социално функциониране, дава следните резултати:

1. Социална реципрочност (Social Reciprocity - SER):

- Т-тест за двойки проби разкрива значително увеличение на резултатите от подскалата на SER от преди интервенцията ($M=43,67$) до след интервенцията ($M=51,33$), $t(2)=-6,38$, $p=0,024$. Това показва, че интервенцията успешно е подобрила уменията на участниците, свързани с поддържането на реципрочни социални взаимодействия.

1. Социално участие/избягване (Social Participation/Avoidance - SPA):

- Има значително увеличение на резултатите от подскалата на SPA от преди интервенцията ($M=25$) до след интервенцията ($M=28$), $t(2)=-5,20$, $p=0,035$. Това предполага, че интервенцията ефективно е подобрила уменията на участниците, свързани със социалната ангажираност и оттеглянето от социално участие.

2. Вредни социални поведения (Detrimental Social Behaviors -DSB):

- Т-тестът за двойки проби не разкрива значителна разлика в резултатите от подскалата на DSB между преди интервенцията ($M=27,33$) и след интервенцията ($M=29$), $t(2)=-1,89$, $p=0,199$. Това показва, че интервенцията не е имала значителен ефект върху намаляването на социално неподходящото поведение или поведението, допринасящо за негативни преживявания на връстници.

3. Общо социално функциониране:

- Има значително увеличение на общите резултати за социално функциониране от преди интервенцията ($M=105.33$) до след интервенцията ($M=118$), $t(2)=-56.83$, $p=0.021$. Това показва, че интервенцията значително подобрява цялостното социално функциониране на участниците.

Като цяло, анализът на SPSS потвърждава, че програмата за интервенция на групата за структурирана игра (SPG) ефективно подобрява различни аспекти на социалните умения и общото социално функциониране при деца с разстройство от аутистичния спектър (РАС).

3.3. Обобщение

Целта на това изследване е да се оцени ефективността на избрана интервенция върху социалните и комуникативни взаимодействия на ученици с разстройство от аутистичния спектър (РАС). Това е постигнато чрез събирането и анализа както на данните от наблюденията, така и на данните от профила на социалните умения за аутизъм (ASSP). Данните от наблюдението на социалната ангажираност са събрани по време на три фази: изходна линия, интервенция и поддръжка. Социалната ангажираност се определя като комбинация от инициации и отговори. Използваната система за интервално записване показва цялостно подобрене в социалната ангажираност, като средните резултати се увеличават от 19,78% в началото до 31,33% по време на фазата на интервенция и 29% по време на фазата на поддръжане. Визуалната проверка и анализът на процента на непрекъснати данни (PND) показват ефективност за подобряване на социалната ангажираност за Георгиос и Димитрис, докато резултатите на Катерина са неефективни до съмнителни.

ASSP е администриран по време на базовата и поддържащата фаза, за да се оцени социалното функциониране. Резултатите преди и след интервенцията показват значителни подобрения в общото социално функциониране за всички участници, със значителни увеличения, отбелязани в подskalата за социална реципрочност. Наблюдава се минимално подобрене в подskalата за социално участие/избягване за всички участници и малки подобрения са докладвани в подskalата за вредни социални поведения за Георгиос и Димитрис, без подобрене, отбелязано за Катерина.

Освен това, анализът на SPSS, включително t-тестовете за двойки проби, е проведен върху средното общо социално функциониране и резултатите от подskalата. Резултатите

показват статистически значими подобрения в общото социално функциониране, както и в субскалите за социална реципрочност и социално участие/избягване, докато не е открита значителна разлика в резултатите от подскалата за вредно социално поведение. Следователно нулевата хипотеза е отхвърлена, което предполага, че избраната програма за интервенция на група за структурирана игра (SPG) значително подобрява социалното и комуникативно взаимодействие на участниците с РАС.

Дискусия

Дискусията подчертава ефективността на програмата за интервенция на структурирани групи за игра (SPG) за ученици от детската градина с разстройство от аутистичния спектър (РАС) за подобряване на социалните и комуникативни взаимодействия. Проучването има за цел да оцени приложимостта на такива интервенции при по-млади възрасти от предишните

изследвания и резултатите показват, че SPG програмите наистина могат да бъдат ефективни за тази възрастова група.

Въпреки ограниченията в размера на извадката и ограниченията, наложени от пандемията от COVID-19, проучването демонстрира положителни резултати. Интервенцията довежда до подобрения в социалната ангажираност, както се наблюдава чрез данните от наблюдения и профила на социалните умения за аутизъм (ASSP). Участниците показват повишени социални инициативи и отговори, с устойчиви подобрения по време на фазата на поддръжка. Освен това, типично развиващите се връстници изиграват решаваща роля в улесняването на взаимодействието, подчертавайки ефективността на техниките, медиирани от връстниците, за насърчаване на положително социално развитие.

Данните от ASSP допълнително подкрепят ефективността на интервенцията, като се наблюдават значителни подобрения в субскалите за общо социално функциониране, социална реципрочност и социално участие/избягване. Въпреки това са отбелязани минимални подобрения в подскалата за вредно социално поведение, което показва, че някои аспекти на социалното поведение може да изискват допълнителна намеса. Дискусията също така разглежда практичността и рентабилността на интервенцията на SPG, като подчертава потенциала ѝ като устойчива практика за психосоциални интервенции. Констатациите са в съответствие с предишни изследвания на SPG интервенции и техники, медиирани от връстници, което предполага възможност за обобщаване на резултатите извън настоящото проучване.

Въпреки положителните резултати, проучването има ограничения, включително малкия размер на извадката, ограничените настройки и разчитането на изследователя като фасилитатор на интервенцията. Бъдещите изследвания трябва да се съсредоточат върху възпроизвеждане на проучването с по-големи размери на извадката, изследване на ефективността на интервенцията в различни условия и оценка на дългосрочните резултати. Освен това е необходимо по-нататъшно проучване на възможността за обобщаване на резултатите и потенциала за домашни интервенции. Като цяло, проучването допринася за нарастващия обем от литература относно интервенциите на SPG за деца с РАС и предоставя ценна представа за ефективни стратегии за насърчаване на социално и комуникативно взаимодействие при деца в детска градина.

Заклучение

Заклучението ефективно обобщава основните констатации и последици от изследването. Подчертава значението на ранната интервенция за деца с разстройство от аутистичния спектър и потенциалните ползи от прилагането на структурирани групови интервенции за игра в детската градина. Чрез подчертаването на положителните резултати, наблюдавани в социалното и комуникативното поведение, както и ролята на обучени фасилитатори и типично развиващи се връстници за насърчаване на взаимодействията, нашето заключение подчертава значението на осигуряването на подкрепяща среда за децата с РАС, за да процъфтяват. Освен това, то признава необходимостта от по-нататъшни изследвания за възпроизвеждане и разширяване на констатациите от това проучване, особено при изследване на възможността за обобщаване на интервенциите на SPG към други настройки и популации. Подчертава ясна посока за бъдещи изследвания в тази област. Като цяло, заключението ефективно обединява основните моменти, обсъдени в дисертационния труд, и засилва значението на продължаващите усилия за подкрепа на социалното и комуникативно развитие на деца с РАС.

Приноси

Приноси с теоретичен характер

Проучването значително допринася за теоретичното разбиране на социалното и комуникативно взаимодействие при аутизъм чрез прилагане на програма за интервенция на група за структурирана игра (SPG). То подчертава значението на насърчаването на положителни социални взаимоотношения и дава представа за основните механизми, включени в насърчаването на социалната ангажираност сред децата с аутизъм. Като подчертава екологичната валидност на интервенциите, проучването подчертава значението на интервенциите, приложими в естествената среда на деца с аутизъм, като по този начин насърчава възможността за прехвърляне и обобщаване на уменията. В допълнение, проучването подобрява съществуващата теоретична рамка на подходи, медириани от връстници, като демонстрира ефикасността на структурирани групи за игра за подобряване на социалните и комуникационни умения. Освен това, допринася за теориите за приобщаващото образование,

като улеснява социалната интеграция на ученици с аутизъм в детските градини, насърчава приобщаващите практики и подчертава значението на създаването на приобщаваща среда.

Приноси с практически характер

По отношение на практическите последици, проучването въвежда основана на доказателства интервенция, специално предназначена за детски градини и ученици с аутизъм, предлагаща практически подход за подобряване на социалното и комуникативно взаимодействие. Подчертава значението на ранната интервенция чрез намеса по време на ранните етапи на развитие за справяне с дефицита на социални умения сред децата с аутизъм. Освен това проучването подчертава значението на сътрудничеството с персонала на детската градина при прилагането на програмата за интервенция, насърчаване на последователното прилагане и подобряване на подкрепящата среда за ученици с аутизъм. Чрез интегрирането на програмата за интервенция в естествената среда на детската градина, проучването гарантира нейната приложимост и уместност в ежедневието, като по този начин насърчава обобщаването на научените умения и повишава ефективността на интервенцията. Освен това, проучването предоставя възможности за професионално развитие, като предлага практически насоки, ресурси и обучение за прилагане на програмата и улесняване на социалните взаимодействия, като по този начин подобрява знанията и уменията на практиците, работещи с ученици с аутизъм.

Като цяло, приносът на изследването както към теорията, така и към практиката осигурява ценна представа за ефективни стратегии за подпомагане на социалното и комуникативно развитие на деца с аутизъм, подчертавайки важноста на ранната интервенция, сътрудничеството и приобщаващите практики в образователните среди.

Публикации

1. Anthopoulou, C. & Zamfirov, M. (2019). Improvement of social interaction in autistic students. *Young Researchers – Conference Proceedings of Sofia University “St. Kliment Ohridski”*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press. ISBN: 978-954-07-4753-8, Vol. 4. pp. 79-

2. Anthopoulou, C. (2020). Social and communicative interaction of autistic students and strategies for their improvement. *Education and the Arts: Traditions and Prospects. Collection of reports from a Scientific and Practical Conference dedicated to the 80th anniversary of the birth of Prof. Dr. G. Bizhkov*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press. ISBN: 978-954-07-5061-3. pp. 329-334.
3. Anthopoulou, C. (2022). The communicative and social skills of children with autism spectrum disorder and effective approaches to develop them. ISSN 2738-8999. pp. 807-815.
4. Anthopoulou, C. (2022). Communicative characteristics of autistic students. *Education and the Arts: Traditions and Perspectives. Proceedings of the Third Scientific and Practical Conference*. ISSN 2738-8999. pp. 1150-1157.